

Çoklu Zekâ Teorisi ve Ayetü'l-Kübra

Multiple Intelligence Theory and
Ayetü'l-Kübra

İ. Seyda DURGUN

Özet

Zekâ, birçok başka kabiliyetle de beraber, akıl yürütmeyi, plan yapmayı, problem çözmeyi, soyut düşünmeyi, karmaşık fikirleri idrak etmeyi, çabuk öğrenmeyi ve tecrübelerden kazanım sağlamayı içeren zihni yeteneklerdir. Zekâ çoğu kez zannedildiği gibi, salt olarak kitaptan öğrenme, sınırlı akademik yetenekler kazanma, test çözme başarısı değildir. Zekâ, çevreyi kavramak için gerekli kabiliyetleri de içerir.

Zekâ, sadece zihinsel/entelektüel faaliyetleri içermez. Zihinsel zekanın yanında duygusal, ruhsal, merak ve doğa zekâsı gibi zekâ alanları vardır. Zekanın tanımından yola çıktığımızda, insanın kendini ve çevresini tanıması, istidatlarının farkına varması, neyi yapıp neyi yapamayacağını sınırını çizmesi; Ayetü'l-Kübra'da ortaya konan hakikatlerle örtüşmektedir. Zira bu eser, hakikate ulaşmak ve Allah'ı tanımak için takip edilmesi gereken bir metodolojiyi ortaya koyar. Buradan hareketle bu çalışmada çoklu zeka teorisi üzerinden Ayetü'l-Kübra Risalesi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çoklu Zeka Teorisi, Ayetü'l-Kübra, Kainat Kitabı, Tefekkür, İlim, Marifet.

Abstract

Intelligence, along with many other abilities, is mental abilities that include reasoning, planning, problem solving, abstract thinking, perceiving complex ideas, learning quickly, and gaining from experience. Intelligence is not merely learning from a book, gaining limited academic abilities, or success in solving a test, as is often assumed. Intelligence also includes the abilities necessary to comprehend the environment.

Intelligence does not only include mental/intellectual activities. In addition to mental intelligence, there are types of intelligence such as emotional and spiritual intelligence, curiosity and nature intelligence. When we start from the definition of intelligence, a person's knowing himself and his environment, being aware of his abilities, drawing the limits of what he can and cannot do; It coincides with the truths revealed in Ayetü'l-Kübra. Because this work reveals a methodology that must be followed in order to reach the truth and to know Allah. In this study, Ayetü'l-Kübra Treatise will be evaluated through the theory of multiple intelligence theories.

Key Words: Multiple Intelligence Theory, Ayetü'l-Kübra, The Book of the Universe, Contemplation, Science, Cognition

Ayetü'l-Kübra

Ayetü'l-Kübra eseri, 1938'de Kastamonu'da telif edilmiş olup, “büyük ayet” anlamına gelmektedir. Kur'an'da geçen ve kendi içinde bütünlük arz eden her cümle birer ayet olarak kabul edilir. Bilindiği üzere Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden her şey bir ayahtır, yani bir delildir. Bu açıdan bakıldığında, Şualar adlı eserin Yedinci Şuası olarak telif edilen bu risale, Allah'ın varlığını ve birliğini ifade eden delillerden oluştuğu için Ayetü'l-Kübra ismini almıştır. Bediüzzaman Said Nursî, bu risalenin Allah'ın varlık ve birliğini ispatı hakkında, “Güneş zuhurunda ve gündüz kat'iyetinde” demektedir.⁽¹⁾ Hz. Ali, “Ayetü'l-Kübra hakkı için beni ani ölümden korusun” diye dua ederek eserin önemine dikkat çeker.⁽²⁾ Eserde ortaya konan hakikatler, Hz. Musa'nın asası gibi dalalet ve şirkin etkilerini yok eder. Kâinatın hangi zerresine dokunsa, onda Allah'ın varlık ve birliğine deliller çıkarır.

Said Nursî; esas olarak Kur'an-ı Kerim, Peygamberimiz Hz. Muhammed ve kâinat kitabına atıfta bulunarak “Rabbimizi bize tarif eden üç büyük külli muarrif”in (tarif edici)⁽³⁾ yanında başka eserlerinde buna vicdanı⁽⁴⁾ da ekler. Bu tarif ediciler anlatılırken ilk önce kâinat kitabının nazara verilmesine dikkat etmek gerekir. Böyle bir sıralamanın yapılmış olması, akıl ve tefekkürün önemli olduğunu hatırlatır. Böylece insan, “kâinat kitabını” okuyarak, bu kitabın nasıl okunacağını gösteren Kuran ve Peygamberimize kulak vererek yaratılışın sırrına ulaşabilir.

Ayetü'l-Kübra'nın Rabbimizi tanımak için kâinatı okumayı teşvik etmesi önemlidir. Kâinatı tefekkür ederek hakikati anlamak isteyen Seyyah; Güneş'ten, yağmurlardan, şimşekten, dağlardan, bulutlardan, yıldızlardan, semadan, nehirlerden ve bunun gibi daha pek çok şeyden Yaraticısını sorar. Sonra onların her birinin aslında ne demek istediğini anlamaya çalışır. Eser, bir bütün olarak incelendiğinde görülür ki, insan zihnini, hayalen kâinatın bütün unsurları üstünde gezdirip, her bir şey üstünde tecelli eden tevhide dair hakikatleri insana gösterip okutturuyor. Yani bir anlamda, kâinat ve içindekilerin tevhid namına tefekkür edilmesidir. Eserin ilk girişindeki şu cümle, ana konuyu hepimizin dikkatine sunar: “Kâinattan Hâlıkını soran bir seyyahın müşahadatıdır...” Yani kâinat üstünde, Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden delilleri ve ipuçlarını okuyarak sağlam ve sarsılmaz bir imanı elde etmek, bu risalenin ana temasıdır denilebilir.

Kâinatı okumak isteyen insan; aklını, zekasını ve zihnini kullanma becerisine sahip olmalı ve onu geliştirmeye çalışmalıdır. Zira “insan bu aleme ilim ve dua vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir.” Bunun için “Tekemmül” etmek isteyen insan, kendisine verilen zekayı yaratılış amacına uygun kullanılmalıdır. Bu amaca ulaşmak ancak ilimle mümkündür. Zira “Mahiyet ve istidat itibarıyla her şey ilme bağlıdır.”⁽⁵⁾ Mahiyet; bir şeyin “ne olduğunu”

*Seyyah;
Güneş'ten,
yağmurlardan,
şimşekten,
dağlardan,
bulutlardan,
yıldızlardan,
semadan,
nehirlerden ve
bunun gibi daha
pek çok şeyden
Yaraticısını sorar.*

1 Said Nursî, Tarihçe-i Hayat, 2.Cilt, S.625.

2 Said Nursî, Şualar, On Beşinci Şua.

3 Said Nursî, Sözler, On dokuzuncu Söz.

4 Said Nursî, Mesnevi-i Nuriye, Nokta.

5 Said Nursî, <https://kulliyat.risaleinurenstitusu.org/sozler/yirmi-ucuncu-soz/286>

Zekâ çoğu kez zannedildiği gibi, salt olarak kitaptan öğrenme, sınırlı akademik yetenekler kazanma, test çözme başarısı değildir. Zekâ, çevreyi kavramak için gerekli kabiliyetleri de içerir.

ifade eder. “Her şeyin ilme tabi olması” her şeyin ilimle başladığına işarettir. Bir çiçek, yaratılmadan önce de Allah’ın ezeli ilminde saklı haldedir. Yaratılmasıyla, ilim dairesinden kudret dairesine geçmiştir. Öyle ise her şeyin ilk adımı ilimden geçer denilebilir. Allah insanın fıtratına, nihâyetsiz ilimleri tahsil edecek bir istidat yerleştirmiştir. Bu istidat da ilim, marifet ve tefekkür gibi yüksek özelliklerle inkişaf eder. “İnsan, hikmetle yapılmış bir masnûdur... Öyle bir fiilin mahsulüdür ki, istidadı irade ettiği şeyi kendisine veriyor.”⁽⁶⁾

“Mahiyet ve istidat itibarıyla her şey ilme bağlı” olduğuna göre insan; tefekkür etme, akıl etme, öğrenme, tanıma, bilme özelliklerini geliştirmeye çalışmalıdır. Bunun yolu ise zekasını kullanmaktan geçer. Genel bir tanımla “Zekâ, birçok başka kabiliyetle de beraber, akıl yürütmeyi, plan yapmayı, problem çözmeyi, soyut düşünmeyi, karmaşık fikirleri idrak etmeyi, çabuk öğrenmeyi ve tecrübelerden kazanım sağlamayı içeren oldukça yüksek zihni yeteneklerdir. Zekâ çoğu kez zannedildiği gibi, salt olarak kitaptan öğrenme, sınırlı akademik yetenekler kazanma, test çözme başarısı değildir. Zekâ, çevreyi kavramak için gerekli kabiliyetleri de içerir.”⁽⁷⁾ Buradan hareketle zekanın bu geniş manalarını tanımlamak için IQ (intelligence quotient) adı verilen zihni/entelektüel zekanın yanında “çoklu zekâ teorisi” geliştirilmiş ve zekâ tanımı, çoklu zekâ kavramı içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Buna göre zekâ, “her insanda kendine özgü bulunan yeteneklerin ve becerilerin bütünüdür.” Sanıldığına aksine zekâ, sadece zihinsel/entelektüel faaliyetleri içermez. Zihinsel zekanın yanında duygusal, ruhsal, merak ve doğa zekâsı gibi zekâ alanları vardır. Zekanın tanımından yola çıktığımızda, insanın kendini ve çevresini tanıması, istidatlarının farkına varması, neyi yapıp neyi yapamayacağını sınırını çizmesi; Ayetü’l-Kübra’da ortaya konan hakikatlerle örtüşmektedir. Zira bu eser, hakikate ulaşmak ve Allah’ı tanımak için takip edilmesi gereken bir metodolojiyi ortaya koyar.

Çoklu Zeka Teorisi

1. Bir Tanım olarak Çoklu Zekâ Teorisi:

İnsan zekâsı; hayatın her anında, bir makineyi icat ederken, bir hedefi gerçekleştirirken, insanları ikna ederken veya bir resim çizerken, bir rolü canlandırırken ... çok farklı zaman ve durumlarda harekete geçer ve kullanılır. Anlaşıyor ki zekâ; öğrenme, araştırma, problem çözme için etkili birer araçtır. Her insan, sahip olduğu zekasıyla, farklı bir öğrenme, problem çözme ve iletişim kurma yöntemine sahiptir. Zekâ türleri incelenirken duygu ve tefekkür boyutunda kendini geliştiren insanın, eşyanın hakikati-ne daha kolay ulaşabileceği söylenebilir. Çoklu zekâ teorisine göre her insanın özel yetenek alanları ve zekâsını kendine özgü kullanma biçimi vardır.

6 Said Nursî, Mesnevî-i Nuriye, Zerre bölümü.

7 Linda S. Gottfredson, “Mainstream Science on Intelligence: An Editorial with 52 Signatories, History and bibliography”, *Intelligence*. 24(1), 13-23, 1997.
Çağrı Mert Bakırcı, “Zekâ Nedir?”, *evrimagaci.org*, 10.02.2016.

“Çoklu zekâ teorisi”, zekânın tek olduğunu ama kendi içinde sınıflara ayırdığını ifade eder. Bununla birlikte her zekâ çeşidinin dinamik olup geliştirilebilir olduğu belirtilmektedir.⁽⁸⁾ Bu açıdan Ayetü’l-Kübra bağlamında dört zekâ türü dikkat çekmektedir. Bu dört zekâ alanı, duygusal zekâ, ruhsal zekâ, merak zekâsı ve doğa zekâsı olarak tanımlanabilir.

2. Duygusal zekâ: Kendimizle, başkalarıyla ve çevreyle barışık olmayı, hayatın amaçlarını fark etmeyi ve gerçekleştirmeyi ve zorluklarla mücadeleli kolaylaştıran bir beceri olarak kabul edilebilir. Duyguların, değişim ve gelişim sürecinin en etkili silahı olan beyne yol göstermesine ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, zihinsel zekâ (IQ, Intelligent Quotient) ile duygusal zekâyı (EQ, Emotional Quotient) birleştirmek gerekmektedir.⁽⁹⁾ Duygusal zekânın özellikleri, kendini tanıma ve yönetme, insanlar arası ilişkiler, uyum sağlayabilme, streslerle başa çıkabilme, genel duygu durumu olarak sıralanır. Kendini tanıma ve yönetme becerisi ise duyguların farkında olma, şartlara ve amaca uygun olarak onları yönetebilme ve kontrol edebilmedir. Bu özelliğin geliştirilmesi kişinin duygularından haberdarlığıyla, kazanılmış güvenli davranışıyla, kendine saygısıyla, bağımsızlığıyla ve kendisini gerçekleştirme girişimleriyle ilgilidir.

3. Ruhsal zekâ: Son 20 yılda yeni bir zekâ türünden daha söz edilmektedir ve bu zekâ türünün diğer zekâ türlerinin en kuşatıcı zekâ olduğundan söz edilmektedir. Bu ruhsal zekâdır. SQ (Ruhsal zekâ, Spiritual Quotient), bilinmeyen, görünmeyen anlayabilmek, hayatta bir yaratılış amacı olduğunu sezebilmek ve hayatının merkezine bu amacı gerçekleştirebilme isteğini ve gayretini koymaktır. Hayatın doğumla başlayan ölümle biten bir süreç olmadığını, öncesi ve sonrası olabileceğini, bedeninden ayrıldığı zaman asıl varlığı olan özünün var olmayı sürdürdüğünü fark edebilmektir. Ruhsal zekâ; bilgeliği, merhameti, dürüstlüğü, anlayışı, sevgiyi geliştiren bir zekâ türüdür; bir anlamda duygusal ve zihinsel zekanın bütünü olarak da düşünülebilir.⁽¹⁰⁾

Ruhsal zekâyâ sahip olabilmek ve onu geliştirebilmek için kendine dair farkındalığın yüksek derecede olması, psikologların deyimiyle “alandan bağımsız” olma, “niçin?” ve “neden?” sorularını sorma ve “temel” cevapları arama çabasında olmak gerekir. Bu aynı zamanda farklı şeyler arasındaki bağlantıları görebilme (kâinata büyük bir insan gibi bakabilme⁽¹¹⁾) özelliği olarak kabul edilebilir. Fizik, astronomi, kimya, biyoloji ve diğer ilimler, kâinatın mahiyetini anlamaya çalışır ve birbirleriyle iç içedir. İnsan

Hayatın doğumla başlayan ölümle biten bir süreç olmadığını, öncesi ve sonrası olabileceğini, bedeninden ayrıldığı zaman asıl varlığı olan özünün var olmayı sürdürdüğünü fark edebilmektir.

8 Akdeniz Üniversitesi, “Çoklu Zekâ Kuramı”, (http://formasyon.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2020/04/ty_compressed.pdf).

9 John Mayer, David Caruso, Peter Salovey, “Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence”, *Intelligence*, 27(4), ss. 267-298, 2000.

Acar Baltaş (Prof. Dr.), “Kapalı Kapıları Açmak İçin Duygusal Zekâ”, www.acarbaltaş.com, 8 Temmuz 2012

10 Tomas Chamorro-Premuzic, “Merak Zekâ Kadar Önemlidir”, *SkyLife*, Aralık 2014. Mehmet Göktaş, “Said Nursî’nin Mesnevî-İ Nuriye Eserinde İnsan Algısı-Human Perception In Said Nursî’s Mesnevî-I Nuriye”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE) ÖS-III*: 135-146, 2016.

11 Said Nursî, *Dokuzuncu Söz*

*Doğa zekâsı
gelişmiş kimseler;
küçük yaştan
başlayarak,
tabiat, bilim ya
da hayvanlar
hakkındaki
televizyon
programlarıyla,
filmler, kitaplar ya
da nesnelere çok
ilgilidirler.*

kainattaki her şeye iyice bakmalı, her şeyi incelemeli ama güzellikleri gördükten sonra “Ne güzel” demek yerine, “Ne güzel yapılmış” diyerek onun sanatkârını görebilmeli; eserden, sanatkâra ulaşmalıdır.

Bologna Üniversitesi’nin yaptığı bir araştırmaya göre sanat eserlerine bakmak, stres hormonu olarak bilinen kortizol seviyesini yüzde 60 oranında düşürmektedir.⁽¹²⁾ Bu çerçevede kâinatı da büyük bir tablo gibi görüp onu teffekkür etmek, insana psikolojik ve biyolojik olarak birçok fayda sağlar.

4. Doğa zekâsı: Canlı ve cansız çevreyi yorumlama ve onunla bütünleşme becerisiyle ve çevremizdeki dünyayı algılama anlama ve beğenmeyle ilgilidir. Doğa zekasına sahip kişiler; keskin duyuşsal/duygusal becerilerini kullanarak varlıkları kolaylıkla ayırt edebilir ve sınıflandırabilir. Çevrede, başkalarının gözden kaçırdığı şeyleri fark ederler. Doğa zekâsı gelişmiş kimseler; küçük yaştan başlayarak, tabiat, bilim ya da hayvanlar hakkındaki televizyon programlarıyla, filmler, kitaplar ya da nesnelere çok ilgilidirler. Çevreyle ve nesli tehlike altında olan türlerle ilgili yüksek farkındalık ve ilgi sergilerler.⁽¹³⁾

5. Merak zekâsı: Merak zekâsı, özellikle yüksek bir zekâ katsayısına (IQ) sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın, bireylerin kişisel olarak ilginç bir konuyu öğrenmek için nasıl güçlü bir şekilde motive edilebileceklerini açıklayan bir zekâ çeşididir. Sadece dış dünyada olan biteni değil, iç dünyamızda olan biteni de merak eden, araştıran ve kendini tanımaya öncelik veren bir zekâ çeşidi olarak kabul edilir (Merak zekâsı, CQ-Curiosity Quotient). Bu tanım son zamanlarda, kişinin etrafında olup bitenlere karşı merak düzeyini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Merak zekâsı, bizi öğrenmeye teşvik ederken yeni deneyimlere ve yeni bilgilere ilgimizi ortaya koyar. Daha yüksek CQ’ya sahip insanlar daha meraklıdır, yeni bilgilere ve farklı bakışlara açıktırlar; yeni bilgileri heyecan verici bulurlar. Her ne kadar EQ ve IQ kadar çok çalışılan bir zekâ türü olmasa da son zamanlarda artan bir ilgi olduğu söylenebilir. Bu zekâsı yüksek olan kişiler, anında ortaya çıkan karmaşıklığı, kriz anlarını ve belirsizliği daha kolay yönetebiliyor. Meraklı bir zekâ olduğu için de kişinin kendisine yaptığı entelektüel birikimin çoğalmasını ve özellikle de bilim, sanat gibi alanlarda daha fazla bilgi sahibi olmayı sağlar.⁽¹⁴⁾

Çoklu Zekâ Kavramı ve Ayetü’l-Kübra

Ayetü’l-Kübra merak hissi ile kaleme alınmış ve bu merak, seyyahı, Allah’ı arayıp bulmaya ve tanımaya götürmüştür. Kâinattan Hâlıkını

- 12 Girija Kaimal, Kendra Ray, and Juan Muniz, “Reduction of Cortisol Levels and Participants’ Responses Following Art Making”, *Art Ther (Alex)*. 2016 Apr 2; 33(2): 74–80.
- 13 Tia Ghose, “Heritability of Intelligence”, *The Scientist*, 09 Aug 2011.
- 14 Abbasian, G.-R. ve Merati, H. “Social Intelligence: Diversity among Different Language Proficiency Levels.”, *Journal of Education and Practice*, 5 (37), 179- 185, 2014.
- Howard Gardner, *Zihin Çerçevesi / Çoklu Zekâ Kuramı*, Alfa Yayınları, 2017.
- 14 Nerys Williams, “Curiosity Quotient and occupational medicine leaders post-Covid19”, *Occupational Medicine*, Volume 71, Issue 6-7, August-October 2021.
- “What is your curiosity quotient (CQ)?”, *wbs.ac.uk/*, 24 August 2020.
- Cari E. Guittard, “What Is Your Curiosity Quotient?”, *huffpost*, December 6, 2017.

soran bu seyyahın en önemli özelliklerinden birisi de meraklı olmasıdır. Bediüzzaman'ın bu yolcusu, sadece merak etmez, aynı zamanda şiddetli merak eden bir yolcudur ve yüzü aşkın kitabı nasıl tarayacağını, neleri alıp neleri eleyeceğini iyi bilir: “Bana bak merakla aradığını ve seni buraya göndereni benimle bilebilir ve bulabilirsin” der. Mütefekkir yolcu merakla sürekli bakar; yağmura bakar, şimşeğe bakar, sonra gözünü çeker aklına bakar. “Meraklı ve terakki ile zevki ve şevki artan dünya yolcusu”, “pür-merak ve pür-iştiaq o misafir”, “meraklı ve müştak yolcu adam”, aklın ve kalbin derinliklerinde seyahat eder. Hatta öyle ki, meraklı olduğu için “alem-i gayp ne diyor” diye sorarak, fizikötesi dünyanın dilini de anlamaya çalışır.

Bu durumda başta merak zekası olmak üzere zekamızı “çoklu bir yön-temle” kullanarak “hiç düşünmezler mi”⁽¹⁵⁾ gibi ayetlerde nazarımıza sunulan pencereden bakarak içerideki güzellikleri ve gerçekleri görebiliriz. “Kaçımız yıldızlı bir gecede gökyüzüne bakmakta ve uzayda başıboş dolaşan proton ve elektron kütlelerinden başka bir şey görebilmektedir? Büyük ve küçük teleskopların bize evrenin gizemlerini göstereceğini düşünerek ne kadar da aldanmışız; sanki evrenin gizemleri salt olgular olabilir mi gibi! Bu olgular çok enteresandır; fena entelektüel meşgaleler değil, ama kâinatın esrarı da onlarda değildir. Kâinatın esrarı onun var oluşundadır. Bir kez daha görülmesi ve hissedilmesi gereken işte budur. Eğer bu yapılabilsydi Ruh'un varlığını sadece insan olarak kendimizde değil, fakat aynı zamanda Allah'ın mahlûkatında da görebilirdik ve belki de bunun vasıtasıyla insan-tabiat ahengini yeniden kurabilirdik...”⁽¹⁶⁾

Kâinatı bir bütün olarak inceleyen Ayetü'l-Kübra, insanın iç dinamiklerini de hareket geçiren duygusal zekâ, ruhsal zekâ, merak zekâsı ve doğa zekâsını geliştiren önemli bir tefekkür eseridir. Zira kâinat; büyük bir kitaptır ve kendi Yazarını anlatır. Buna göre Ayetü'l-Kübra da bu büyük kâinat kitabının mahiyetini ve yazılanların anlamını anlatan bir “tahkik-i iman” kitabıdır. Kâinatı iyi anlayabilmek için aklımızı ve zekamızı kullanarak kâinatın sırlarına ulaşmak mümkündür. Bu çerçevede Ayetü'l-Kübra eseri, Kuran-ı Kerimde dikkatimize sunulan birçok canlı ve cansız mevcudatı nazarımıza sunar:

“Evet, Biz onlara delillerimizi gerek dış dünyada gerek kendi nefislerinde (iç dünyalarında) göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılsın. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin (zaman) değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda,

Kâinatı bir bütün olarak inceleyen Ayetü'l-Kübra, insanın iç dinamiklerini de hareket geçiren duygusal zekâ, ruhsal zekâ, merak zekâsı ve doğa zekâsını geliştiren önemli bir tefekkür eseridir.

15 Hud, 24.

16 Seyyid Hüseyin Nasr. Makaleler (1). Ter: Şahabeddin Yalçın. İstanbul: İnsan Yay, 1995.

“Gece ve gündüzün sürelerinin değişerek peş peşe gelmesinde, Allah’ın göklerde ve yerde yarattığı bunca varlıklarda, elbette Allah’ı anıp kötülüklerden sakınacak kimseler için sayısız deliller vardır.”

elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah’ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.”

“Gökleri yedi kat yaratan O’dur. Rahman’ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.”

“Güneşi ışıklı (ziya), ayı nurlu yapan; yılların sayısını ve hesabını bilmezimiz için ayın yörüngelerini düzenleyen O’dur.”

“Rüzgârları aşılavıcı olarak gönderdik.”

“Hakkı, inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi onları ‘Biz’ ayırdık, Hayat sahibi (canlı) olan her şeyi sudan yaptık. Hâlâ inanmayacaklar mı?”

“Gece ve gündüzün sürelerinin değişerek peş peşe gelmesinde, Allah’ın göklerde ve yerde yarattığı bunca varlıklarda, elbette Allah’ı anıp kötülüklerden sakınacak kimseler için sayısız deliller vardır.”

“Baksana, Allah bulutları sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunların arasından yağmur çıkıyor. O gökten, oradaki dağlar büyüklüğünde bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek!”⁽¹⁷⁾

Kâinatı Allah’ın ayeti olarak görmek ve ona metafiziksel bir derinlik kazandırmak, insan-varlık ilişkisini derinden etkileyecektir. Ayetü’l-Kübra’yı tefekkür penceresinden okuyan kişi, fiziki olarak gözüken şeylerde bu delilleri açıkça görebilir hale gelir:

“Göklerde ve yerde bulunan her şey ve bunların gölgeleri sabah akşam, isteseler de istemeseler de Allah’a secde ederler.”⁽¹⁸⁾

“Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin’ dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik’ dediler.”⁽¹⁹⁾

“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”⁽²⁰⁾

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin (zaman) değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah’ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah’ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.”⁽²¹⁾

17 Bakara, 2/164. Mülk, 67/3. Yûnus, 10/5. Hicr, 15/22. Enbiya, 21/30. Nûr, 24/43; ayrıca bkz. Ra’d, 13/12-13.

18 (Ra’d 13/15).

19 (Fussilet 41/11).

20 (Rum 30/41).

21 Bakara, 164.

“Gökleri yedi kat yaratan O’dur. Rahman’ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.”⁽²²⁾

“Güneşi ışıklı (ziya), ayı nurlu yapan; yılların sayısını ve hesabını bilmemiz için ayın yörüngelerini düzenleyen O’dur.”⁽²³⁾ gibi ayetlerle Allah, bir yandan insanın çevresinde olan bitene ilgisiz ve duyarsız kalmamasını istemekte; bir yanda da kâinata olan biten her şeyin aslında birbiri ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olduğunu ve insanın da buna duyarsız kalması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Bu konuda Neml Suresinde geçen bir kıssa da bize dersler verir. Kıssa mecazen bizi etrafımızdaki olayları anlamaya teşvik eder. “Fark etmeyecek ezip çiğnemesinler” ibaresini kâinatı anlamak için bir çağrı olarak kabul edebiliriz. Bu çağrıya kulak verdiğimizde ise “nimetlere şükredenler”, “güzel işler yapanlar” ve böylece “hayırlı kullar” arasına dahil olabiliriz. Süleyman Peygamber, ordusu ile giderken yolda karınca sürüsüne rastladığında karıncaların liderinin konuşmasına tanık olur. Bu olay Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır: “Derken Karınca vadisine geldiklerinde, onları gören bir karınca: «Ey karıncalar, haydin yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları, sizi fark etmeyerek ezip çiğnemesinler!» diye seslendi.” “Onun sesini işiten Süleyman tebessüm ederek: «Ya Rabbî!» dedi, «beni nefsim öyle hâkim kıl ki gerek bana gerek ebeveynime ihsan ettiğin nimetlere şükredebeyim, seni razı edecek güzel işler yapabileyim. Bir de lütfedip beni hayırlı kulların arasına dâhil eyle!”⁽²⁴⁾

Düşünen ve tefekkür eden bir varlık olarak insan; yere, göğe ve arasındaki her şeye bakarak, kendisinin ve varlığın anlamını çözmeye çalışır. Bunun bir yolu Peygamberimizin de vurguladığı gibi “hayretimi, merakımı artır.” bakışıdır. Yaratıcının kâinata işlettiği sebeplerin nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmak hayranlığımızı artırır. Çünkü bildiğiniz, araştırdığınız kadar hayran olursunuz; hayran olmak, önce okumayı, ardından düşünmeyi gerektirir. İnsanoğlu, kendinden başladığı tefekkür yolculuğuna, Rabbinin kâinattaki benzersiz sanatını görerek devam etmelidir. “İnsan neden yaratıldığına bir baksın. İnsan yediğine bir bakıp düşünsün! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır. Develere bakmıyorlar mı nasıl yaratılmıştır!”⁽²⁵⁾ Allah dağa, taş, bitkilere, çeşitli yiyeceklere (incir ve zeytin gibi...) yemin ederek onların tabiatta oynadığı önemli role ve üstlendikleri hayatî öneme de işaret etmektedir. Zerreden yani atomdan bahseden ayete baktığımız zaman (atomdan) daha küçük parçacıkların varlığından söz edildiğini görmekteyiz.⁽²⁶⁾

Var olan her şey; küçük ya da büyük, bazen kendi bedeninde, bazen göğün enginliğinde bazen de yeryüzünün üzerinde hayret uyandıracak kadar

Allah, bir yandan insanın çevresinde olan bitene ilgisiz ve duyarsız kalmamasını istemekte; bir yanda da kâinata olan biten her şeyin aslında birbiri ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olduğunu ve insanın da buna duyarsız kalmaması gerektiğini hatırlatmaktadır.

22 Mülk, 3.

23 Yunus, 5.

24 Neml,27/18-19.

25 Kur’an-ı Kerim, Abese, 24. Târik, 5. Gaşiye, 17-20.

26 Sebe’, 34/3.

*Yeryüzüne
gözümüzü
açmanın
heyecanıyla her
gün yeniden
öğrenmeyi
başarabilmeliyiz.
O zaman,
farkındalığımız
artacak, bilincimiz
netleşecek,
kuşların
rengi yeniden
dikkatimizi
çekecek, bir sarı
çiçek tefekkür
edilmeyi
bekleyecek.*

inceliklerle süslenmiştir. Sonsuz genişlikteki evrende; milyonlarca yıldız, gök cismi ve gezegen akıp girmektedir! Bizler, “Hayretimi artır!” dedikçe ve dediğimiz gerçekleştikçe, nasıl bir düşünce yolculuğuna çıkacağız. Hangi hâle dönüşeceğiz? Hiç alışmamış bir gözle kâinata nasıl bakacağız? Her şeyi, daha önce hiçbir şeyi görmemiş gibi hayretler içinde görmeyi nasıl başaracağız? Her hayret yolculuğu içinde, biraz da çocuk olarak kalmak gerekir. O sadelik ve masumiyetle bakmalıyız etrafımızda olup bitenlere... Yürümeyi ve konuşmayı bilmediğimiz, ama hayret etmeyi asla ihmal etmediğimiz “içimizdeki çocuğa” yeniden dönebilmeliyiz. Bir çocuk için güneş her doğuşunda ilk defa yeniden doğar, yağmur her seferinde ayrı bir güzellik taşır. Yeryüzüne gözümüzü açmanın heyecanıyla her gün yeniden öğrenmeyi başarabilmeliyiz. O zaman, farkındalığımız artacak, bilincimiz netleşecek, kuşların rengi yeniden dikkatimizi çekecek, bir sarı çiçek tefekkür edilmeyi bekleyecek. Yani aslında daha çok çocuk oldukça, daha çok insan olmaya başlayacağız. Zira Rollo May’in dediği gibi “Hayret, hayatın genişlemesidir.”

Sonuç:

İnsan, zekanın çoklu boyutlarından olan duygusal, ruhsal, merak ve doğa zekasıyla bu gerçeklere baktığı zaman, doğanın (tabiat) kendi içinde çok hassas bir denge ile birlikte insan için yaratıldığını ve insanın ihtiyaçlarını buradan karşılayacağını; bunun için de son derece dikkatli ve sorumlu olması gerektiğini anlıyoruz. Ayetü’l-Kübra eseri bizi düşünmeye ve tefekkür etmeye çağırır. Peygamberimiz, “Bir saatlik tefekkür, bir yıllık nafle ibadetten hayırlıdır.” demektedir. Bir başka sözünde ise “Kitaba bakmak, onun içindekileri düşünmek ve inceliklerinden ibret almak gözlerinizin ibadetten nasibini alması demektir.”

Ayetü’l-Kübra’da da yer alan dağlar için Peygamberimiz “Uhud Dağı bir dağdır ki, biz onu severiz o bizi sever” ve “Ben peygamber olmadan önce, geçtiğim yerlerde taşlar, ağaçlar bana selâm verirdi” demektedir. Anlaşılmaktadır ki, denizler, yıldızlar, ağaçlar, dağlar ve daha pek çok şey, Yaratıcının ayeti olarak üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. İşte Ayetü’l-Kübra baştan sona bir tefekkür eseri olarak bize bunu kazandırmaktadır. Bizler, “Sadece insanlar konuşur” düşüncesinden uzaklaşarak, “tahkik-i iman” derسيمizi alarak eşyanın ve mevcudatın hakikatine bu şekilde ulaşabiliriz.